

Krzysztof Latawiec
(Lublin)

*Pochodzenie narodowościowe i wyznanie oficerów
rosyjskiej straży granicznej w Królestwie Polskim
w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*

Ostatnie lata przyniosły intensyfikację badań nad inteligencją urzędniczą i wojskową obecną w Królestwie Polskim między powstaniem styczniowym a I wojną światową. W polskiej historiografii pojawiły się prace Łukasza Chimiaka, Jana Kozłowskiego, Grzegorza Smyka, Artura Góranka czy Krzysztofa Latawca¹

---

¹ Ł. Chimiak, *Rosyjscy gubernatorzy lubelscy w latach 1863–1915. Szkic do portretu zbiorowego*, [w:] *Między Odrą i Dnieprem. Wyznania i narody*, red. T. Stegner, Gdańsk 1997; idem, *Kariery tzw. Bałtów w rosyjskiej administracji Królestwa Polskiego w drugiej połowie XIX w.*, „Przegląd Historyczny”, t. 88, 1997, z. 3–4; idem, *Gubernatorzy rosyjscy w Królestwie Polskim (1863–1915). Szkic do portretu zbiorowego*, Wrocław 1999; J. Kozłowski, *Bałtowie na wyższych i średnich szczeblach administracji Królestwa Polskiego w latach 1863–1914* (w związku z artykułem Łukasza Chimiaka, „Kariery tzw. Bałtów w rosyjskiej administracji Królestwa Polskiego w drugiej połowie XIX w.”, „Przegląd Historyczny”, t. 88, 1997, z. 3–4), „Przegląd Historyczny”, t. 90, 1999, z. 2; idem, *Dygnitarze rosyjscy nad Wisłą po powstaniu styczniowym*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 108, 2001, nr 2; idem, *Urzednicy polscy w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym (do 1880 r.)*, [w:] *Unifikacja za wszelką cenę. Sprawy polskie w polityce rosyjskiej na przełomie XIX i XX wieku. Studia i materiał*, red. A. Szwarz i P. Wiczorkiewicz, Warszawa 2002; idem, *Naczelnicy powiatów guberni kieleckiej w latach 1867–1914*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. 5, 2008; J. Kozłowski, K. Latawiec, „Bałtowie” w administracji ogólnej i specjalnej w południowych i wschodnich guberniach Królestwa Polskiego w latach 1864–1914, [w:] *Ważna obecność. Przedstawiciele państw i narodów europejskich wśród mieszkańców międzyrzecza Bugu i Pilicy w XVII–XIX wieku. Materiały z sesji. Radom 30 XI 2006*, red. A. Górank, K. Latawiec, Radom–Radzyń Podlaski 2006; A. Górank, *Kryterium narodowościowe polityki kadrowej władz Zarządu Gubernialnego Lubelskiego (1867–1918)*, „Studia Archiwalne”, t. 1, 2004; idem, *Kancelaria Gubernatora i Rząd Gubernialny Lubelski (1867–1918). Studium administratywistyczne i prozopograficzne*, Lublin–Radzyń Podlaski 2006; idem, *Gubernatorowie i wicegubernatorowie południowych i wschodnich guberni Królestwa Polskiego (1867–1918)*, [w:] *Ważna obecność. Przedstawiciele państw i narodów europejskich wśród mieszkańców międzyrzecza Bugu i Pilicy w XVII–XIX wieku...*; K. Latawiec, *Naczelnicy powiatów guberni lubelskiej w latach 1867–1915. Próba charakterystyki grupy*, „Annales UMCS”, sectio F, vol. LVIII, 2003; K. Latawiec, *W służbie imperium... Struktura społeczno-zawodowa ludności rosyjskiej na terenie guberni lubelskiej w latach 1864–1915*, Lublin

poświęcone analizie obsady personalnej różnych stanowisk w organach administracji ogólnej i specjalnej. Analogiczną problematyką, odnoszącą się do kwestii korpusu oficerskiego armii rosyjskiej w Królestwie Polskim, zajmował się Mariusz Kulik². Niestety, jak dotąd, korpus oficerski rosyjskiej straży granicznej stacjonującej nad Wisłą nie był obiektem zainteresowań polskich badaczy. To też stało się impulsem do podjęcia badań prozopograficznych na tej grupie.

Administracja imperium rosyjskiego, gromadząc dane statystyczne o swoich pracownikach, posługiwała się dość uproszczonym schematem odnoszącym się do charakterystyki wyznania i pochodzenia narodowościowego. Owa uproszczona identyfikacja polegała na przyporządkowaniu danemu wyznaniu – narodowości. Stąd też w XIX stuleciu dominowało postrzeganie osoby wyznania prawosławnego za Rosjanina, rzymskiego katolika za Polaka, luteranina lub ewangelika za Niemca czy wyznawcę religii mojżeszowej za Żyda. Niestety według przyjętych zasad prowadzono oficjalne statystyki, które nie do końca były wiarygodne³.

Królestwo Polskie pod względem struktury narodowościowej stanowiło wyjątkowy obszar imperium rosyjskiego. Ludność zdominowana była przez żywioł polski i żydowski. Ministerstwo Finansów, decydując się na fakt wprowadzenia typowo rosyjskiej formacji granicznej do Królestwa Polskiego, musiało opracować wstępne zasady polityki kadrowej. Biorąc pod uwagę doświadczenia zebrane w trakcie działania straży granicznej w pierwszych dekadach XIX stulecia, zwrócono przede wszystkim uwagę na konieczność wykluczenia możliwości zatrudnienia przedstawicieli osób narodowości żydowskiej i wyznania mojżeszowego, co zresztą od dawna już praktykowano⁴.

Architekci polityki celnej imperium rosyjskiego w połowie XIX stulecia wyciągnęli wnioski płynące z charakteru działalności straży granicznej z ostatnich 30 lat. Nie można było dopuścić Polaków do obecności w korpusie oficerskim na obszarze, gdzie występowała etniczna ludność polska. Kolejnym czynnikiem – najważniejszym, który wpłynął na wyeliminowanie Polaków-oficerów ze straży

---

2007; idem, *Obsada personalna chełmskiego zarządu powiatowego w latach 1867–1915*, „Rocznik Chełmski”, t. 10, 2006; idem, *Rosjanie w korpusie pracowników leśnych Królestwa Polskiego na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Lasy Królestwa Polskiego w XIX wieku. Struktura–administracja–gospodarka*, red. A. B. Duszyk i K. Latawiec, Radom 2007.

² M. Kulik, *Generalowie pochodzenia niemieckiego w Warszawskim Okręgu Wojskowym (1894–1914)*, [w:] *Ważna obecność. Przedstawiciele państw i narodów europejskich wśród mieszkańców międzyrzecza Bugu i Pilicy w XVII–XIX wieku...*; idem, *Polacy wśród wyższych oficerów armii rosyjskiej Warszawskiego Okręgu Wojskowego (1865–1914)*, Warszawa 2008.

³ Odejście od tego typu statystyk nastąpiło w połowie lat dziewięćdziesiątych XIX w., kiedy zaczęto wyróżniać narodowości w obrębie grupy wyznaniowej.

⁴ Specyficzna polityka prowadzona wobec Żydów zamieszkujących teren imperium nie dopuszczała w ogóle osób takiej narodowości do korpusu oficerskiego jednostek armii carskiej, co przekładało się na inne formacje dozorowo-policyjne. Analogiczne trendy istniały w państwowej cywilnej administracji ogólnej i specjalnej imperium rosyjskiego.

granicznej – były problemy, jakie przyniosło funkcjonowanie Królestwa Polskiego w ramach imperium Romanowów. Decyzję o wprowadzeniu rosyjskiej straży granicznej podjęto w 1850 r., a więc niespełna 20 lat po upadku powstania listopadowego. W Kongresówce swoje rządy sprawował Namiestnik Królestwa Polskiego ks. Iwan Paskiewicz, który utrzymywał nadal stan wojenny na podległym mu terytorium. Nie było więc mowy o tym, by przy reorganizacji dopuścić do służby w nadzorze granicznym większej liczby przedstawicieli miejscowego społeczeństwa.

Taki krok (i jego realizacja) nie musiał przysporzyć jakichś większych problemów. By zrekrutować korpus oficerski powstających nowych trzech brygad, nie trzeba było uczynić nadzwyczajnych kroków. Nastąpiło bowiem automatyczne przeniesienie do nowego miejsca służby części oficerów służących w brygadach dotąd stacjonujących na likwidowanej granicy między Królestwem Polskim a imperium. Nowe wakujące etaty powierzono oficerom zrekrutowanym z jednostek kawalerii i piechoty, oczywiście odpowiedniej narodowości⁵. Godne zauważenia jest jednak mimo wszystko przyjęcie części nadstrażników i pomocników nadstrażników narodowości polskiej do nowo sformowanej struktury, np. Jan Dąbrowski, Karol Jastrzębski, Feliks Szredziński, Józef Dzierzbicki, Longin Kiedrzyński, Stanisław Węgiński⁶. Warto w tym miejscu zastanowić się nad tym, co skłoniło do takich działań rząd rosyjski. Aprobata sytuacji obecności Polaków w kadrze dowódczej została spowodowana m.in. czynnikami ekonomicznymi. Zwolnienie całej rzeszy nadstrażników i ich pomocników spowodowałoby obciążenie skarbu państwa koniecznością wypłacania zwolnionym urzędnikom wynagrodzenia (połowa wartości rocznego wynagrodzenia) w okresie dwóch lat od chwili zwolnienia. Ponadto, co było ważne dla nadzoru granicznego, nielogiczne byłoby pozbywanie się osób bardzo dobrze obeznanych z realiami służby w pasie przygranicznym, wykazujących się niezbędnym wykształceniem w tej materii. Właśnie te dwa czynniki zadecydowały o tym, że lata pięćdziesiąte były jedynym okresem w działalności rosyjskiej straży granicznej, w której obecna była jeszcze przeszło dwudziestoosobowa grupa Polaków. Wprowadzenie do struktur interesującej nas formacji wojskowych zasad jej organizacji i powierzenie stanowisk dowódczych (oddziałów i kompanii) wyłącznie osobom z rangami oficerskimi położyło kres obecności Polaków legitymujących się urzędniczymi rangami

⁵ К. Е. Лятавец, *Кто стоял на страже западной границы империи? Национальная и религиозная картинка офицерского корпуса пограничной стражи в Царстве Польском (вторая половина XIX-начало XX века)*, [w:] *Российская империя в исторической ретроспективе*, Белгород 2013 (w druku).

⁶ *Rocznik urzędowy obejmujący spis naczelnych władz cesarstwa oraz wszystkich władz i urzędników Królestwa Polskiego na rok 1850*, Warszawa 1850, s. 468–474; *Rocznik urzędowy obejmujący spis naczelnych władz cesarstwa oraz wszystkich władz i urzędników Królestwa Polskiego na rok 1852*, Warszawa 1852, s. 538–545, 554–561, 568–573.

cywilnymi⁷. W ostatnich dekadach XIX w. czy na początku XX stulecia Polacy w korpusie oficerskim straży granicznej należeli do wyjątków. Bodajże jedyny oficer w połowie lat siedemdziesiątych, legitymujący się wyznaniem rzymskokatolickim, służył w Aleksandrowskiej Brygadzie Straży Granicznej (BSG) – wspomniany już kapitan Józef Dzierzbicki⁸, zaś na początku XX w. w 16. Sandomierskiej BSG dowódcą jednego z oddziałów był Stanisław Łukaszewicz⁹.

Co przyczyniało się do epizodyczności pojawiania się Polaków wśród oficerów straży granicznej w Kraju Nadwiślańskim? Można przypuszczać, że były one wynikiem niedopatrzania Departamentu Opłat Celnych Ministerstwa Finansów oraz sztabu Samodzielnego Korpusu Straży Granicznej (SKSG). Doszło do trzech takich przypadków. W 1893 r. do 10. Rypińskiej BSG na stanowisko subaltern-oficera skierowano korneta Jarockiego. Jednak po kilku tygodniach został on oddelegowany na Zakaukazie do 27. Erewańskiej BSG, pozostając na etacie jednostki rozkwaterowanej w guberni płockiej¹⁰. Przez 11 dni (w sierpniu 1906 r.) pomocnikiem dowódcy 11. Aleksandrowskiej BSG był podpułkownik Alojzy Andruszkiewicz. Dla tego oficera otrzymanie stanowiska we Włocławku było awansem. Nie wiadomo jednak, czy Andruszkiewicz w ogóle zdołał przybyć do guberni warszawskiej, gdyż został przeniesiony na analogiczną posadę w 31. Amudaryńskiej BSG¹¹. Analogiczna sytuacja miała miejsce w przypadku

⁷ Zob. *Rocznik urzędowy obejmujący spis naczelnych władz cesarstwa oraz wszystkich władz i urzędników Królestwa Polskiego na rok 1859*, Warszawa 1859; *Rocznik urzędowy obejmujący spis naczelnych władz cesarstwa oraz wszystkich władz i urzędników Królestwa Polskiego na rok 1860*, Warszawa 1860; *Rocznik urzędowy obejmujący spis naczelnych władz cesarstwa oraz wszystkich władz i urzędników Królestwa Polskiego na rok 1861*, Warszawa 1861.

⁸ *Памятная Книжка Плоцкой Губернии на 1874 год*, Плоцк 1874, s. 69–70.

⁹ S. Łukaszewicz, s. Michała, wyznania rzymskokatolickiego; ur. 26 V/7 VI 1862 r.; pochodzenia szlacheckiego; absolwent Szkoły Junkrów Piechoty w Odessie dyplom II kategorii; uzyskał stopnie oficerskie: podporucznika (1887), porucznika (1891), rotmistrza sztabowego (1898), rotmistrza (1902); służbę wojskową odbywał w 20. Batalionie Strzelców (w latach 1890–1897), żonaty; dowódca oddziału I batalionu 16. Sandomierskiej BSG (1903–1905), dowódca oddziału 4. Ryskiej BSG (1905–?). Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Olkusi Oddział Częstochowskiej Brygady Straży Granicznej (dalej: OOCzBSG), sygn. 95, k. 46; *Памятная Книжка Радомской Губернии (dalej: ПКРГ) на 1905 год*, Радом 1905, s. 122; *Список генералам, штаб и обер-офицерам Отдельного Корпуса Пограничной Стражи по старшинству. Составлен по 9 Марта 1904 г.*, Санкт-Петербург 1904, s. 281.

¹⁰ *Отчет за 1893 г. об общем состоянии Рьпинской, Александровской, Калишской, Велюнской и Ченстоховской бригад Пограничной стражи*, Варшава 1894, s. 4.

¹¹ A. Andruszkiewicz, ur. 23 VIII/4 IX 1853 r.; absolwent Progimnazjum Wojskowego w Moskwie i Odesskiej Szkoły Junkrów Piechoty; służbę wojskową odbywał w 52. Wileńskim Pułku Piechoty; służbę w straży granicznej podjął z dniem 6/18 VI 1882 r. Przed nominacją do 11. Aleksandrowskiej BSG Andruszkiewicz zajmował posadę dowódcy batalionu 27. Erewańskiej BSG. Od 20 XII 1908/2 I 1909 r. dowodził 26. Karską BSG. Zob. *Указатель Правительственных Распоряжений по Министерстве Финансов (dalej: УПРМФ)*, 1897, nr 45; 1906, nr 34; 1906, nr 35; *Личный состав чинов Отдельного Корпуса Пограничной Стражи по старшинству. Составлен по 1 января 1909 г.*, Санкт-Петербург 1909, s. 28.

Aleksandra Putkowskiego. Ten pochodzący z guberni suwalskiej szlachcic tylko przez kilkanaście dni w 1906 r. dowodził jednym z oddziałów 17. Tomaszowskiej BSG¹².

Brak obecności katolików w korpusie oficerskim nie oznaczał tak naprawdę wyeliminowania elementu polskiego ze służby w formacji granicznej. Począwszy od końca lat siedemdziesiątych XIX w., w Królestwie Polskim służyło kilkunastu oficerów o wyraźnych korzeniach polskich, lecz legitymujących się przynależnością do jednego z Kościołów protestanckich. Należy tutaj wymienić osobę m.in. Henryka Dmochowskiego, który w latach 1885–1894 zajmował stanowiska dowódcy jednego z batalionów Częstochowskiej BSG i pomocnika dowódcy 13. Wieluńskiej BSG¹³; Franciszka Bolesława Rembowski, dowódcę oddziału 16. Sandomierskiej BSG¹⁴; Karola Huberta Kozłowskiego, dowódcę oddziału 12. Kaliskiej BSG w latach 1891–1905¹⁵, czy też sławnego pułkownika (późniejszego generała-lejtnanta) Eugeniusza de Henning Michealisa piastującego w latach 1901–1904 stanowisko naczelnika sztabu III okręgu SKSG¹⁶.

¹² A. Putkowski, ur. 30 X/11 XI 1873 r., absolwent gimnazjum klasycznego i Wileńskiej Szkoły Junkrów Piechoty; kawaler; służbę odbywał w 97. Inflanckim Pułku Piechoty; zatrudniony w straży granicznej od 7/20 VII 1901 r. Przed mianowaniem do guberni lubelskiej A. Putkowski zajmował etat dowódcy oddziału w 20. Chocimskiej BSG. Z 17. Tomaszowskiej BSG został przeniesiony do 26. Karskiej BSG stacjonującej na Zakaukaziu. AGAD, OOCzBSG, sygn. 198, k. 24; *УПРМФ*, 1902, nr 44; 1906, nr 5; 1906, nr 8; *Личный состав... 1909 г.*, s. 374.

¹³ H. Dmochowski, s. Kazimierza, ur. 15/27 VI 1847 r.; absolwent Gimnazjum Wojskowego w Połocku i Jelizawietgradzkiej Szkoły Junkrów Kawalerii; służbę odbywał w 10. Ingermenlandzkim Pułku Huzarów i 10. Odesskim Pułku Ułanów; służbę w straży granicznej podjął z dniem 9/21 VII 1885 r. W 1894 r. objął dowództwo 21. Sukułańskiej BSG, a od 1899 r. dowództwo 4. Ryskiej BSG. W 1906 r. został naczelnikiem VII Okręgu Straży Granicznej (między Morzem Kaspijskim a Jeziorem Aralskim). Archiwum Państwowe w Kielcach oddział w Sandomierzu, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 38, k. 11v-12; *УПРМФ*, 1889, nr 15; 1891, nr 21; 1893, nr 28; 1894, nr 33; 1899, nr 29; 1902, nr 16; 1906, nr 24; *Список генералам... 9 Марта 1904 г.*, s. 13; *Памятная Книжка Петроковской Губернии на 1889 год*, Петроков 1889, s. 106; *Пограничная служба России. Энциклопедия. Биографии*, Москва 2008, s. 68–69; K. E. Лятевец, *Кто стоял...*

¹⁴ AP w Kielcach oddział w Sandomierzu, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 40, k. 9v-10; sygn. 42, k. 14v-15; sygn. 45, k. 1v-2; sygn. 46, k. 52v-53; ПКРГ на 1905 год, s. 122; *УПРМФ*, 1900, nr 26; 1903, nr 15; 1904, nr 13; 1908, nr 12; *Список генералам... 9 Марта 1904 г.*, s. 306; K. Latawiec, *Sandomierska Brygada Straży Granicznej 1889–1914*, Sandomierz 2010, s. 148; K. E. Лятевец, *Кто стоял...*

¹⁵ K. H. Kozłowski, s. Romualda, ur. 3/15 XI 1858 r.; absolwent Gimnazjum Klasycznego w Wilnie i II Konstantynowskiej Szkoły Wojskowej; służbę wojskową odbywał w 31. Brygadzie Artylerii; służbę w straży granicznej podjął 26 IV/8 V 1889 r. Od 1906 r. dowodził jednym z batalionów 19. Wołoczyskiej BSG. AGAD, OOCzBSG, sygn. 95, k. 51; *УПРМФ*, 1892, nr 47; 1893, nr 14; 1894, nr 16; *Памятная Книжка Калишской Губернии на 1900 год*, Калиш 1900, s. 169; *Список генералам... 9 Марта 1904 г.*, s. 152; *Личный состав... 1909 г.*, s. 81; K. E. Лятевец, *Кто стоял...*

¹⁶ *Список генералам... 9 Марта 1904 г.*, s. 35; *Список генералам по старшинству. Исправлен по 10-е Июля 1916 г.*, Петроград 1916, s. 54; *УПРМФ*, 1901, nr 30; 1904, nr 13;

Polityka personalna w stosunku do korpusu oficerskiego rosyjskiej straży granicznej w Królestwie Polskim koncentrowała się przede wszystkim na niedopuszczeniu do służby na tym obszarze oficerów narodowości polskiej. Sprawdzano przede wszystkim do wyeliminowania ze służby oficerów wyznania rzymskokatolickiego. Wyznanie to w XIX w. było elementem identyfikującym przedstawicieli żywiołu polskiego. Na próżno więc możemy szukać w spisach oficerów straży granicznej, począwszy od początku lat sześćdziesiątych XIX w., rzymskich katolików. Jeżeli tacy występowali – byli to oficerowie najczęściej pochodzenia obcego (włoskiego, francuskiego, szkockiego itd.).

Struktura wyznaniowa grupy oficerów straży była odzwierciedleniem sytuacji panującej w szeregach korpusu oficerskiego armii carskiej. Dominował żywioł rosyjski. Byli to reprezentanci starych rosyjskich rodzin szlacheckich, figurujących w księgach osób nobilitowanych co najmniej od stu lat. Ponadto w korpusie oficerskim zauważalne były osoby, których przodkowie lub oni sami nie reprezentowali stanu nobilitowanego. Decydując się na pracę w straży granicznej, nierzadko kultywowali profesję swoich ojców czy dziadów, których los był związany ze służbą w mundurze wojskowym. Liczbę Rosjan w korpusie oficerskim straży granicznej w interesującym nas okresie można śmiało szacować w granicach od 80 do 95%. Z czego u schyłku XIX w. i na początku XX w. wartości przekraczały 90%, o czym można się przekonać, analizując dane zawarte w poniższej tabeli¹⁷. Analiza wyznania oficerów związanych swoją służbą z Królestwem Polskim wykazała, że w końcu grudnia 1908 r. obecnych było 387 osób wyznania prawosławnego (93,94% całej grupy)¹⁸.

Oczywiście wśród grupy oficerów wyznania prawosławnego obecne były osoby niekoniecznie reprezentujące żywioł rosyjski. Zagadnienie to dotyczy oficerów wywodzących się z rodzin przybyłych na teren imperium Romanowów w celu poszukiwania nowych perspektyw. Niewątpliwie liczyli na zrealizowanie swoich ambicji osobistych związanych z pracą w nowej rzeczywistości politycznej i społecznej. Zjawisko takie na terenie Rosji zauważalne było od XVII w. Nasiliło się ono w okresie panowania cara Piotra I i jego następców jeszcze w XVIII stuleciu. W XIX stuleciu proces ten stracił na swojej intensywności, jednak wciąż obywatelstwo Rosji przyjmowały osoby o dość egzotycznych nazwiskach. I tak jesienią 1851 r. wśród oficerów straży granicznej znajdowali się m.in. Ksawerij Waretta, nadstrażnik Wierzbołowskiej BSG, Iwan Piron, Aleksandr Tierri,

1904, nr 26; M. Kulik, *Polacy wśród wyższych oficerów...*, s. 160–161; patrz też: T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski, *Generałowie Polski Niepodległej*, Warszawa 1991; H. P. Kosk, *Generalicja polska*, t. 2, Pruszków 2001.

¹⁷ Dane uzyskano na podstawie własnych obliczeń w oparciu o: *ВПМФ*, 1865–1914 (całe roczniki).

¹⁸ Na podstawie własnych obliczeń w oparciu o: *Личный состав... 1909 г.*

Tabela: Wyznanie oficerów straży granicznej w latach 1893–1905

Rok	Wyznanie	5. Taurogeńska BSG	7. Wierbołowska BSG	8. Grajewska BSG	9. Łomżyńska BSG	10. Rypińska BSG	11. Aleksandrowska BSG	12. Kaliska BSG	13. Wieluńska BSG	14. Częstochowska BSG	15. Nowobrzeńska BSG	16. Sandomierska BSG	17. Tomaszowska BSG
1893	P	20	27	31	23	29	32	30	29	32	b.d.	b.d.	28
	RK	-	-	-	-	1	-	-	-	-	b.d.	b.d.	-
	LU	4	3	1	2	1	3	2	4	4	b.d.	b.d.	3
	OR	-	1	-	-	-	-	-	-	-	b.d.	b.d.	-
	islam	1	1	-	1	1	-	-	-	-	b.d.	b.d.	-
1897	P	25	31	32	28	32	33	30	31	32	32	26	30
	RK	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	LU	4	1	3	2	2	1	2	3	3	1	6	2
	OR	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	islam	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
1899	P	27	31	32	24	30	31	31	29	35	32	26	29
	RK	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	LU	3	-	3	4	3	3	2	4	1	1	7	2
	OR	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	islam	-	2	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1
1901	P	27	31	33	27	33	32	33	29	31	32	26	31
	RK	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	LU	3	1	2	4	3	2	1	4	1	1	5	2
	OR	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	islam	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1905	P	28	32	32	27	31	31	31	29	35	31	27	30
	RK	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	LU	3	1	2	3	2	3	1	4	1	1	4	2
	OR	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
	islam	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-

P – prawosławne, RK – rzymskokatolickie, LU – luteriańskie, OR – ormiano-gregoriańskie

Źródło: *Годовой Отчет по Отдельному Корпусу Пограничной Стражи за 1897 год*, Санкт-Петербург 1898; *Годовой Отчет по Отдельному Корпусу Пограничной Стражи за 1899 год*, Санкт-Петербург 1900; *Годовой Отчет по Отдельному Корпусу Пограничной Стражи за 1901 год*, Санкт-Петербург 1902; *Годовой Отчет по Отдельному Корпусу Пограничной Стражи за 1905 год*, Санкт-Петербург 1906; *Памятная Книжка Ковенской Губернии на 1894 год*; *Памятная Книжка Люблинской Губернии на 1894 год*; *Памятная Книжка Ломжинской Губернии на 1894 год*; *Памятная Книжка Плоцкой Губернии на 1893 год*; *Памятная Книжка Сувальской Губернии на 1894 год*; K. Latawiec, *Rosyjska straż graniczna w Królestwie Polskim w latach 1851–1914*, Lublin 2013 (w druku).

Leontij Stamati, Nikołaј Skorino, nadstrażnicy Kaliskiej BSG, czy Fiodor Sabo, nadstrażnik Zawichojskiej BSG¹⁹.

W następnych dekadach można było spotkać kolejnych oficerów wyznania prawosławnego, których pod względem pochodzenia trudno zaliczyć do Rosjan. Należy tutaj wymienić m.in. Aleksieja Rubo de Pontewesa, Lamberta d'Anse, Aleksieja Gektora (dowódcy oddziałów Aleksandrowskiej BSG i Zawichojskiej BSG); Wasilija Mawrodina (pomocnik dowódcy 8. Grajewskiej BSG), Georgija Papandapuła (dowódca batalionu 14. Częstochowskiej BSG), Germana Zachawa (dowódca oddziału Kaliskiej BSG), Nikołaja Cukatta (dowódca 14. Częstochowskiej BSG), Georgija Gervaisa (dowódca oddziału 9. Łomżyńskiej BSG), Ippolita Diamandiego (ober-oficera do poruczeń przy sztabie 9. Łomżyńskiej BSG), Andrieja Georgijewa (subaltern-oficera Aleksandrowskiej BSG) czy Jarosława Czerwinkę²⁰. W wymienionej grupie znajdowali się oficerowie narodowości greckiej (Papandapuło, Diamandidi), francuskiej (Gervais, Tierri), hiszpańskiej (Rubo de Pontewes), macedońskiej (Georgijew) czy włoskiej (Cukatto, Waretti). Wszyscy wymienieni oficerowie reprezentowali nacje z Europy Zachodniej i Środkowej. Trudne jest do ustalenia, w jakim momencie ich przodkowie zdecydowali się na podjęcie służby w administracji państwowej carskiej Rosji.

Należy także poruszyć problem obecności w korpusie oficerskim osób wyznania prawosławnego z wyraźnym pochodzeniem polskim. W Królestwie Polskim służyli tacy oficerowie, jak: Nikołaј Puzyriewskij (dowódca 12. Kaliskiej

¹⁹ *Rocznik urzędowy... Królestwa Polskiego na rok 1852*, s. 542–543, 556–557, 568–569; K. E. Лятавец, *Кто стоял...*

²⁰ Российский Государственный Военно-Исторический Архив в Москве, zesp. 4888, inw. 1, sygn. 49, k. 151–151v; AGAD, OOCzBSG, sygn. 95, k. 15; sygn. 177, k. 65v; Archiwum Państwowe miasta stołecznego Warszawy oddział w Mławie (dalej: APWoM), Akta Stanu Cywilnego wyznania prawosławnego w Mławie powiat mławski, sygn. 68, k. 3v-4; sygn. 69 knlb.; Archiwum Państwowe w Toruniu oddział we Włocławku (dalej: APToW), Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Rypinie, sygn. 1897 r., k. 7v-8; Archiwum Państwowe w Białymstoku oddział w Łomży (dalej: APBoŁ), Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Kolnie, sygn. 1908 rok, k. 4v-5; Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej pw. św. cara Konstantyna w Łomży, sygn. 82, k. 19v-20; sygn. 85, k. 12v-13; Archiwum Urzędu Stanu Cywilnego w Łomży (dalej: AUSC), Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej pw. św. cara Konstantyna w Łomży, sygn. 1913 rok, k. 7v-8; УПРМФ, 1878, nr 9; 1882, nr 2; 1891, nr 18; 1891, nr 23; 1894, nr 15; 1898, nr 3; 1900, nr 26; 1901, nr 16; 1903, nr 4; 1904, nr 13; 1908, nr 18; 1909, nr 15; 1910, nr 3, 5; *Личный состав... 1909 г.*, s. 55; *Личный состав чинов Отдельного Корпуса Пограничной Стражи по старшинству. Составлен по 6 декабря 1913 г. (включительно)*, Санкт-Петербург 1914, s. 315; *Памятная Книжка Плоцкой Губернии на 1874 год*, s. 69, 72; *Памятная Книжка Плоцкой Губернии на 1891 г.*, Пюск 1891, s. 29; *Памятная Книжка Петроковской Губернии на 1898 год. (С фотографическим снимком местности в Бендинском уезде, в коей сходятся границы трех Империй: России, Германии и австрии, и с картой губернии, составленной в текущем году)*, Петроков 1898, s. 239; *Памятная Книжка Калишской Губернии на 1880*, Калиш 1880, s. 46; *Памятная Книжка Ломжинской Губернии на 1909 год*, Ломжа 1909, s. 91; *Памятная Книжка Ломжинской Губернии на 1914 год*, Ломжа 1914, s. 93; *Книга русской скорби*, cz. 1, Санкт-Петербург 1908, s. 141–145; K. E. Лятавец, *Кто стоял...*

BSG), Josif Ussakowski (dowódca oddziału 9. Łomżyńskiej BSG), Władimir Bukowski (subaltern-oficer 14. Częstochowskiej BSG), Władimir Barszcz-Korzeniewski (dowódca oddziału 17. Tomaszowskiej BSG) czy Teodor Ursyn-Niemcewicz (dowódca batalionu 13. Wieluńskiej BSG)²¹. Wszyscy wymienieni reprezentowali polskie rodziny szlacheckie egzystujące przeważnie na obszarze Kraju Zachodniego. Ich proces zruszczenia przebiegał różnorodnie i miał miejsce w różnym okresie. Posiadanie wyznania prawosławnego wynikało z istniejących przepisów o małżeństwach mieszanych z lat trzydziestych XIX w. lub też dobrowolnego aktu konwersji dokonanego przez ojca lub dziadka jeszcze w pierwszej połowie XIX stulecia.

Wśród oficerów obecne były osoby o dość nietypowym jak na realia rosyjskie pochodzeniu. Na szczególną uwagę zasługuje postać Jarosława Czerwinki. Była to wyjątkowa osoba ze względu na swoje pochodzenie, przebieg służby i osiągnięte stanowiska. Reprezentował on narodowość czeską. Wykształcenie uzyskał w Gimnazjum Akademickim w Pradze oraz w Szkole Wojskowej w Wiedniu. Początkowo przez przeszło 10 lat służył w jednostkach wojskowych Austro-Węgrów. Dopiero w drugiej połowie lat siedemdziesiątych zdecydował się na zmianę władcy, a co interesujące – również wyznania. Decyzja ta niewątpliwie ułatwiła mu zrobienie kariery na obszarze carskiej Rosji. W imperium Romanowów przyszło służyć mu m.in. w 32. Czugujewskim Pułku Piechoty. Na początku stycznia 1883 r. zdecydował się na przejście do rezerwy. Po upływie 30 miesięcy zainteresował się służbą w straży granicznej. W tej formacji funkcję dowódcy oddziału uzyskał w październiku 1885 r. Stopniowo piął się po kolejnych szczeblach w hierarchii stanowisk, by w 1906 r. otrzymać dowództwo 14. Częstochowskiej BSG. Jego kariera w zielonym mundurze zakończyła się z chwilą uzyskania wieku emerytalnego²².

Interesującym zjawiskiem była obecność oficerów należących do Kościołów protestanckich. Należy w tej grupie wymienić np.: Waldemara Ernsta, Henryka Hasse, Nikołaja Gumburga, Karla-Eduarda Kiurieniusa, Lui-Eduarda Kiustera, Konstantina Łankaua, Gieorgija Łaupmana, Karla Frantca, Julija Siłjandera, Edwina Szymana, Aleksandra Nolde, Germana von Brummera, Konstantina Elsnera, Ernesta Wiganta, Nikołaja von Merszejdt-Gillesema, Jewgienija Ekma-

²¹ АРТоW, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Aleksandrowie Kujawskim, sygn. 1893 rok, k. 19v-20; sygn. 1894 rok, k. 48v-42; Archiwum Państwowe w Zamościu, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Tomaszowie Lubelskim, sygn. 18, p. 45–46; sygn. 1906 rok, k. 8v; sygn. 1907 rok, knlb.; УІРМФ, 1892, nr 40; 1906, nr 19, 20, 25, 43; 1907, nr 42; 1910, nr 51; 1914, nr 15, 22; *Памятная Книжка Петроковской Губернии на 1914 год*, s. 114; *Памятная Книжка Калишской Губернии на 1908 год*, s. 39; *Личный состав... 1913 год*, s. 363, 507.

²² АРТоW, Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Rypinie, sygn. 1909 rok, k. 14v-15; sygn. 1910 rok, k. 10v-11; УІРМФ, 1895, nr 16; 1897, nr 23; 1902, nr 6; 1902, nr 50; 1902, nr 52; 1906, nr 20; 1906, nr 33; 1908, nr 49; *Список генералов... 9 Марта 1904 г.*, s. 52; <http://www.gwrr.ru/persons/persons.html?id=1886> [dostęp 28 IV 2013 r.].

na, Gotliba Majera czy Garri Petersa. Nie było to jakieś *novum*. W strukturach straży granicznej w Królestwie Polskim pojawili się już w chwili jej wprowadzenia, czyli w pierwszych tygodniach 1851 r. Grupa ta liczyła około 30 osób, np. Jossif Numers (dowódca kompanii Wierzbołowskiej BSG), Ferdynand Wirth, Stefan Sukman, Jakow Gerzdorf, Teodor Wentzel, Wilhelm Reren, Ludwik Sztralborn, Georgij Kannabich (nadstrażnicy Wierzbołowskiej BSG), Fiodor Morgensztern (dowódca kompanii Kaliskiej BSG), Herman Trautfetter, Fiodor Mengden, Aleksandr Reinholdt, Iwan Oswald, Alfred Saken, Leonard Bolner czy Nikołaj Berg (nadstrażnicy Kaliskiej BSG), Adolf Bucholtz, Fieodor Mandson (dowódca kompanii Zawichojskiej BSG), Konstantin Ungern-Szternberg, Aleksandr Gasler, Iwan Tawastszern (nadstrażnicy Zawichojskiej BSG)²³. Widoczni byli na różnych stanowiskach (od dowódcy brygady do subaltern-oficera) do chwili wybuchu I wojny światowej, np. w końcu grudnia 1908 r. było ich 21, co dawało 5,09% udziału w całej badanej grupie²⁴. Luteranie pochodzili przeważnie z obszarów, gdzie występowało zintensyfikowane osadnictwo narodowości niemieckiej. Było to przede wszystkim terytorium trzech guberni nadbałtyckich – estlandzkiej, inflanckiej i kurlandzkiej. Wśród luteran mogli występować przedstawiciele szlachty szwedzkiej, która zamieszkiwała obszary Wielkiego Księstwa Finlandzkiego, lub posiadali od wielu pokoleń majątki we wspomnianych trzech guberniach nadbałtyckich.

Należy wspomnieć również o procesach asymilacyjnych, przy użyciu czynnika wyznaniowego, przedstawiciele grupy oficerów o korzeniach niemieckich. O takiej już wspomniano w przypadkach Polaków. Wśród interesujących nas osób doszukamy się także tych legitymujących się już wyznaniem prawosławnym. Niekiedy był to ich świadomy wybór dokonania konwersji. Jednak przeważająca ich liczba była skutkiem pochodzenia ze związków mieszanych wyznaniowo, w którym jeden z małżonków (ojciec, matka) lub przodków (dziadek, pradiadek, babka lub prababka) był prawosławnym. Wśród przykładów reprezentujących to zjawisko należy wymienić: dowódcę batalionów 14. Częstochowskiej BSG, 9. Łomżyńskiej BSG i 7. Wierzbołowskiej BSG podpułkownika Konstantina von Drejera (von Dreyer); oficera rezerwowego i dowódcę kompanii Kaliskiej BSG kapitana Wasilija von Lizandera; młodszego oficera 10. Rypińskiej BSG i 14. Częstochowskiej BSG korneta Władimira Klodta von Jurgensburga; starszego adiutanta sztabu II okręgu SKSG rotmistrza-sztabowego Aleksandra Duisburga; dowódcę oddziału 11. Aleksandrowskiej BSG rotmistrza Piotra Gundiusa, dowódcę

²³ Archiwum Państwowe w Poznaniu, Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Kaliszu, sygn. 17, k. 1v-2; Archiwum Państwowe w Częstochowie, Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Praszce, sygn. 1/3, p. 18; sygn. 4/1, p. 20–21, 32–33, 43–44; Akta Stanu Cywilnego parafii ewangelicko-augsburskiej w Częstochowie, sygn. 1862 rok, p. 53; *Rocznik urzędowy... Królestwa Polskiego na rok 1852*, s. 540–545, 554–561, 568–573; K. E. Лятавец, *Кто стоял...*

²⁴ Na podstawie obliczeń własnych w oparciu o: *Личный состав... 1909 г.*

oddziału 15. Nowobrzeszkiej BSG rotmistrza Wiktora Farengoltza czy pomocnika dowódcy oddziału szkolnego 10. Rypińskiej BSG i późniejszego dowódcę 16. Sandomierskiej BSG pułkownika Waleriana Bode²⁵.

W grupie oficerów znajdowali się także przedstawiciele narodów mieszkających na Kaukazie. Wśród nich najliczniejsi byli Gruzini: Wsiewołod Szengelidze, pomocnik dowódcy 6. Taurogeńskiej BSG i 9. Łomżyńskiej BSG, Grigorij Karcewadze, dowódca oddziału 9. Łomżyńskiej BSG, Aleksandr Kawtaradzew, subaltern-oficer 12. Kaliskiej BSG, Georgij Gegelidze i Aleksandr Mszwelidze, dowódcy oddziałów 8. Grajewskiej BSG²⁶. W 11. Aleksandrowskiej BSG stanowisko dowódcy batalionu od lutego 1908 r. sprawował Osetyjczyk znad Tereku podpułkownik Zaurbek Dułajew²⁷.

Na początku 1904 r. w analizowanym korpusie oficerskim zatrudniano także dwóch oficerów posiadających wyznanie ormiano-gregoriańskie. Byli to Tigran Urfałow, funkcjonujący w szeregach 9. Łomżyńskiej BSG jako subaltern-oficer, oraz Ardaszes Babadagły, dowódca jednego z oddziałów 6. Taurogeńskiej BSG stacjonujący w północno-zachodniej części guberni suwalskiej²⁸. Pięć lat później

²⁵ Archiwum Państwowe w Kaliszu, Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Kaliszu, sygn. 47, p. 1; Archiwum Państwowe w Kielcach, Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Miechowie, sygn. 11, k. 43v-44; Archiwum Państwowe w Poznaniu, Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Słupcy, sygn. 2, k. 9v-10; sygn. 7, k. 7v-8; sygn. 8, k. 9v-11; Archiwum Państwowe w Poznaniu oddział w Koninie, Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Słupcy, sygn. 35, k. 8v-9; APWoM, Akta Stanu Cywilnego wyznania prawosławnego w Mławie powiat mławski, sygn. 68, k. 17v-19; *УПРМФ*, 1888, nr 52; 1891, nr 11; 1893, nr 36, 39; 1894, nr 35, 36; 1896, nr 28; 1897, nr 42; 1899, nr 30, 42; 1901, nr 44; 1902, nr 50; 1906, nr 20; 1914, nr 15; *Памятная Книжка Сувальской Губернии на 1902 год*, Суwalkи 1902, s. 107; *Личный состав... 1909 г.*, s. 205; *Личный состав... 1913 год*, s. 216; *Памятная Книжка Келецкой Губернии на 1906 год*, Кельцы 1906, s. 254; K. Latawiec, *Sandomierska Brygada...*, s. 98–99; K. E. Лятавец, *Кто стоял...*

²⁶ AGAD, OOCzBSG, sygn. 95, k. 15; sygn. 195, k. 24v, 93v; APBoŁ, Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Kolnie, sygn. 1905 rok, k. 5v-7; Akta Stanu Cywilnego cerkwi pw. św. cara Konstantyna w Łomży, sygn. 74, k. 3v-4; sygn. 78, k. 5v-6; sygn. 80, k. 8v-9, 27v-28; Archiwum Państwowe w Kielcach oddział w Sandomierzu (dalej: APKoS), Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 24, k. 6v-7; sygn. 25, k. 5v-6; sygn. 26, k. 8v-9; *УПРМФ*, 1879, nr 28; 1891, nr 36; 1898, nr 39; 1899, nr 49; 1900, nr 31; 1901, nr 28; 1903, nr 15; 1906, nr 44; 1908, nr 50; *Личный состав... 1913 год*, s. 266, 444; *Памятная Книжка Калишской Губернии на 1900 год*, Калиш 1900, s. 168; *Памятная Книжка Радомской Губернии на 1889 год*, s. 63; *Памятная Книжка Ломжинской Губернии на 1914 год*, s. 195.

²⁷ APBoŁ, Akta Stanu Cywilnego cerkwi pw. św. cara Konstantyna w Łomży, sygn. 74, k. 7v-8; APToW, Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Aleksandrowie Kujawskim, sygn. 1909 rok, k. 50v-51; *УПРМФ*, 1891, nr 18; *Личный состав... 1909 г.*, s. 64; K. E. Лятавец, *Кто стоял...*

²⁸ AGAD, OOCzBSG, sygn. 177, k. 9; sygn. 198, k. 22; APBoŁ, Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Kolnie, sygn. 1905 rok, k. 5v-7; AUSC w Łomży, Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej pw. św. cara Konstantyna w Łomży, sygn. 1911 rok, k. 2v-3, 29v-30; *УПРМФ*, 1894, nr 46; 1903, nr 35; 1906, nr 13, 20; 1907, nr 17, 23; 1908, nr 18; *Памятная Книжка Ломжинской Губернии на 1909 год*, Ломжа 1909, s. 93; *Личный состав... 1913 год*, s. 298; K. E. Лятавец, *Кто стоял...*

wyznanie to reprezentował wspomniany Babadagły oraz podpułkownik Serapion Dawydow, piastujący etat dowódcy batalionu 17. Tomaszowskiej BSG²⁹. Wszyscy reprezentowali nację ormiańską.

W analizowanej formacji służyli także oficerowie wyznający islam – Aleksiej Daszkin, Alim Sułtan Girej, Soliman Bielak, Bekir Bielak, Adam Korickij, Iwan Sobolewskij, Albert Korickij, Dawid Kalino, Jakow Korickij, Mustafa Januszewskij, Josif Januszewskij, Tamerlan Talkowskij, Dawid Safariewicz, Aleksandr Talkowskij i Michał Talkowskij³⁰. Pierwszy z nich reprezentował zawołzańskie osadnictwo tatarskie. Pozostali byli potomkami Tatarów osiadłych na obszarze byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy za służbę na rzecz króla Rzeczypospolitej uzyskali nobilitację i prawo posiadania majątków ziemskich³¹. Pochodzili oni przeważnie z guberni siedleckiej, wileńskiej i grodzieńskiej. Piastowali niekiedy bardzo wysokie stanowiska, jak np. pułkownik Iwan Wilczinskij dowodzący Wierzbołowską BSG w latach 1890–1896³².

Analogiczne procesy asymilacyjne zmierzające do zrusyfikowania dotyczyły również oficerów wyznających religię Mahometa, głównie pochodzenia tatarskiego. Z różnych przyczyn decydowali się oni na zmianę wyznania – godząc się na przyjęcie prawosławia. Miało to miejsce m.in. w przypadku Bronisława (po konwersji Nikołaja) Bielaka w 1887 r. i Galiaskiera (po konwersji Aleksieja) Daszkina

²⁹ *Личный состав... 1909 г.*, s. 114, 231.

³⁰ AGAD, OOCzBSG, sygn. 95, k. 39; sygn. 176, k. 48v; sygn. 177, k. 74v; sygn. 198, k. 23v; 42, 91; APKoS, Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 41, k. 5v-6; Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Stanu Cywilnego w Studziance, mahometańskie, sygn. 90, p. 2; *УПРМФ*, 1889, nr 15; 1891, nr 18, nr 23, nr 36, nr 39; 1894, nr 7, nr 51; 1895, nr 16; 1898, nr 2, nr 30; 1899, nr 2; 1900, nr 47; 1901, nr 4; 1903, nr 2; 1906, nr 20; 1907, nr 28, nr 50; 1909, nr 15; 1914, nr 15; *Памятная Книжка Сувалкской Губернии на 1877 год*, Сувалки 1877, s. 45; *Памятная Книжка Сувалкской Губернии на 1878 год*, Сувалки 1878, s. 39; *Памятная Книжка Сувалкской Губернии на 1902 год*, Сувалки 1902, s. 107; *Памятная Книжка Сувалкской Губернии на 1913 год*, Сувалки 1913, s. 138; *Памятная Книжка Ковенской Губернии на 1884 год*, Ковно 1884, s. 79; *Список генералам... 9 Марта 1904 г.*, s. 182, 321, 446; *Личный состав... 1909 г.*, s. 401; *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 1, oprac. S. Uruski, Warszawa 1904, s. 174; Д. Шарафутдинов, *Славные полководцы Тальковские*, „Татарский Мир” 2007, nr 1; К. Е. Лятевец, *Кто стоял...*

³¹ Zob. A. Rogalski, *Sprawy gospodarczo-majątkowe Tatarów regionu białkopodlaskiego w początkach XIX w. Rekonesans badawczy*, [w:] *Ważna obecność. Przedstawiciele państw i narodów europejskich wśród mieszkańców międzyrzecza Bugu i Pilicy w XVII–XX wieku...*, s. 143–154; К. Е. Лятевец, *Кто стоял...*

³² *Краткое росписание сухопутных войск. Исправлено по 1-е Сентября 1882 года*, Санкт-Петербург 1882, *Памятная Книжка Сувалкской Губернии на 1877 год*, s. 44; *Памятная Книжка Сувалкской Губернии на 1890 год*, Сувалки 1890, s. 92; *Памятная Книжка Сувалкской Губернии на 1893 год*, Сувалки 1893, s. 81; *Памятная Книжка Сувалкской Губернии на 1894 год*, Сувалки 1894, s. 81; *УПРМФ*, 1889, nr 15; 1895, nr 16; 1896, nr 28; *Справочная Книжка Лифляндской Губернии на 1890 год*, Рига 1889, s. 46.

w 1902 r.³³. Jakie były przyczyny takiego kroku – nie wiadomo. Sama konwersja nie wpłynęła bowiem znacząco na dalszą karierę obu oficerów.

Reasumując, struktura wyznaniowo-narodowościowa korpusu oficerskiego rosyjskiej straży granicznej w Królestwie Polskim należała do najbardziej zrusyfikowanych wśród służb mundurowych. Pod tym względem ustępowała jedynie carskiej policji politycznej (żandarmerii). Polityka eliminacji czynnika polsko-katolickiego pojawiła się jeszcze przed wybuchem powstania styczniowego. Sam polski zryw niepodległościowy doprowadził do zaostrzenia tego kursu. Warto nadmienić, że nie istniały analogiczne utrudnienia w stosunku do osób reprezentujących kościoły protestanckie. Jednak Departament Opłat Celnych oraz szefostwo Samodzielnego Korpusu Straży Granicznej podejmowały starania o to, by luteranie nie posiadali większego niż 20% udziału w grupie oficerów danej brygady. Im bliżej wybuchu I wojny światowej, tym liczba oficerów wyznania prawosławnego zwiększała się. Wpisywało się to w powszechnie zauważalną tendencję zmierzającą do eliminacji czynnika nierosyjskiego w aparacie państwowym i wojskowym na obszarze guberni Królestwa Polskiego.

ETHNIC DESCENT AND FAITH OF THE RUSSIAN BORDER-GUARD OFFICERS IN THE KINGDOM OF POLAND IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AND AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The religiously-ethnic structure of the Russian border-guard officers' corps in the Kingdom of Poland belonged to the most Russified amongst the uniformed services. In that sense it gave way only to the Tsars' political police (gendarmerie). The policy of eliminating the Polish-Catholic element had appeared already before the outbreak of the January Uprising. The national insurgency itself brought about the exacerbation of such course of action. It is worth mentioning that analogous impediments did not take place towards people who represented the protestant churches. However, the Department of Customs (Departament Opłat Celnych) as well as the authorities of the Independent Border-Guard Corps (Samodzielnny Korpus Straży Granicznej) undertook the efforts so that the Lutherans would not own a share larger than 20% in a group of officers in a particular brigade. The closer to the outbreak of the First World War, the number of the Orthodox officers was higher. It was set in a universally noticeable tendency which aimed at the elimination of non-Russian factors in the state and military apparatus at the territory of the gubernia of the Kingdom of Poland.

³³ Interesujące jest to, że Bielak tego samego dnia (16/28 IX 1887 r.) dokonał konwersji na prawosławie wraz ze swoją małżonką Emilią. Archiwum Państwowe miasta stołecznego Warszawy, Akta Stanu Cywilnego cerkwi prawosławnej Soboru Katedralnego św. Trójcy przy ul. Długiej w Warszawie, sygn. 80, k. 44v-46; APKoS, Akta Stanu Cywilnego parafii prawosławnej w Sandomierzu, sygn. 41, k. 5v-6; K. Latawiec, *Sandomierska Brygada...*, s. 105.